

History. Sociology. Politology

УДК 329.733(477)(092)

Богагчук С.С.,

к.і.н., доцент кафедри історії України та філософії Вінницького національного аграрного університету,
ORCID: 0000-0003-0684-6106, svetabogatchuk@uktr.net

Україна, м. Вінниця

В. ЧОРНОВІЛ. «ВЕЛИКИЙ ЛІДЕР ВЕЛИКОЇ НАЦІЇ»

Стаття присвячена діяльності В'ячеслава Чорновола як лідера українського національного та правозахисного руху 60-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. Відзначено, що В'ячеслав Чорновіл зосередив свої зусилля, талант виключно на ідейній боротьбі проти радянського режиму. Визначено, що саме він започаткував відомі нам форми протесту як шістдесятництво та дисидентство, а також приймав участь у створенні Української Гельсінської спілки, у виборах до Верховної Ради України та був висунутий кандидатом на посаду першого Президента України. Для аналізу взято період 1960-х – початок 1990-х рр., коли В. Чорновіл активно залучається до політичної боротьби за незалежність України та її національне відродження.

Ключові слова: Чорновіл, дисидентство, правозахисний рух, Народний Рух, незалежність.

Постановка проблеми. Що таке політичне лідерство і яким повинен бути політичний лідер з Великої літери. Шукаючи такого лідера, ми маємо на увазі особистість з надзвичайними рисами й здібностями.

Справжній лідер має бути політиком. Лідер не тільки відчуває відповідальність за країну і має волю до влади. Це уміння простими словами пояснювати складні речі. Бути комунікабельним. Користуватися авторитетом.

Важливим феноменом в історії українського політичного лідерства необхідно відзначити Вячеслава Чорновола як громадянина, людини, лідера, політика.

В'ячеслав Чорновіл вихований радянською, комуністичною системою пішов проти нею. Ще з студентських років він відчув ту силу протистояння проти русифікації на території Радянської України. І після викриття культу особи Сталіна на ХХ з'їзді партії кардинально поміняв свої погляди щодо радянської системи, її однопартійності, централізації влади.

Все своє життя В. Чорновіл присвятив цій боротьбі, незважаючи на арешти, заслання, жорстокі умови перебування в таборах, його дух борця не зламався. І він дійшов до своєї мети – утвердження незалежності в Україні.

Мега статті. Висвітлення участь В'ячеслава Чорновола у формуванні протестних рухів (шістдесятництво, дисидентство, Українська Гельсінська спілка), його роль у формуванні незалежної української держави.

Історіографія проблеми. Проаналізувати життєвий шлях та громадсько-політичний шлях В'ячеслава Чорновола можна завдяки мемуарній літературі політв'язнів Овсієнка [1], в яких він розкриває причини неприйняття шістдесятниками та дисидентами радянської системи, в т.ч. й Чорновола. Твори самого В'ячеслава Чорновола викривають антилюдяну радянську систему «Правосуддя чи рецидиви терору?» та «Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»)» [2].

Важливим джерелом вивчення шістдесятництва та правозахисного руху в Україні є праця Г. Касьянова «Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х

років» (1995 року видання), в якій аналізується протистояння української інтелігенції тоталітарній системі, спроби національно-культурного відродження 60-х років і його придушення, формування опозиції режиму, політичні течії в дисидентському русі, репресії проти інакомисльців [3].

Варто відзначити публікацію В. Кіпіані «УГС. Три перші літери українського пробудження» [4], в наукових доробках якої характеризується діяльність Української Гельсінської Групи в 70–80-х рр. ХХ ст. та її основні учасники.

Цікаві спогади єврейського письменника-дисидента М.М. Хейфеца розкривають риси характеру та діяльність В. Чорновола, його перебування у мордовських таборах [5].

Варто відзначити наукові дослідження відомого українського історика, професора, доктора історичних наук С. Кульчицького, який досліджував історію виникнення Народного Руху України [6].

Цікаві факти у викладенні історії діяльності В'ячеслава Чорновола в період спроби державного перевороту у серпні 1991 року розглянуті в науковому дослідженні В. Деревінського [7].

Виклад основного матеріалу. В'ячеслав Чорновіл був завжди усміхненим, позитивним, енергійним, щирим, з іскрами в очах. Та його життєвий шлях виявився не таким легким. Він був справжнім борцем за волю та демократію.

Чорноволу довелося провести в радянських тюрмах й таборах близько 10 років, він був засуджений 4 рази. Та ніколи не свідчив проти своїх друзів. Його боялися і поважали.

В. Чорновіл обрав фах журналіста в Київському університеті ім. Т. Шевченка, бо йому подобалося правдиве слово.

У своїх спогадах Чорновіл наголошував, як на нього сильно вплинув ХХ з'їзд партії й викриття культу особи Сталіна. Він пригадував, що в актовій залі Київського університету стояла надзвичайна тиша, коли зачитували

закритий лист ЦК КПРС. І як говорив, що саме з цієї миті він почався як дисидент [2, с.31].

Бувши студентом 2–3 курсу, у В. Чорновола чітко визначилися політичні погляди. Він вважав за необхідне боротися проти влади в руках однієї партії, боротися за національне звільнення українського народу. Масова русифікація, яка проводилася в Радянському Союзі, сильно вплинула на формування його національної свідомості [8].

На останньому курсі В'ячеславу Чорноволу довелося їхати до Львова, де він відкрив для себе місто, в якому можна вільно говорити українською мовою, цитувати Ліну Костенко, говорити про національну культуру. На протязі трьох років (1960–1963 рр.) В'ячеслав прожив у Львові.

Навесні 1963 року він повертається до Києва, де починає вирувати національне відродження, де зібралася найпрекрасніша когорта молоді української інтелігенції. Це – Іван Світличний, Алла Горська, Іван Дзюба, Євген Сверстюк, молодий ще Іван Миколайчук, Сергій Параджанов, Михайлина Коцюбинська та інші.

Не вступивши в аспірантуру як «неблагонадійний», Чорновіл починає працювати в редакції «Молода гвардія», де намагається друкувати поезії шістдесятників, згуртовує навколо себе людей, бере активну участь у діяльності клубу творчої молоді.

8 серпня 1965 р. В. Чорновіл виступив на відкритті пам'ятника Тарасу Шевченку в с. Шешори на Івано-Франківщині як журналіст з Києва. Чорновіл говорив про Шевченка як про оборонця українського національного духу, говорив про Україну з великої літери, про людей, що поклали й кладуть голови за неї. Його слово було запальне і сміливе. Присутні представники органів не зуміли схопити його, місцеві жителі закрили його своїми тілами та сховали. Це була його перша перемога, що надала сили й віри на довгі роки.

В серпні – вересні 1965 року поповзли чутки про викриті діяльність антирадянського «бандерівського» підпільного центру, до складу якого входили представники української інтелігенції. Проте радянська преса про арешти не інформувала.

4 вересня 1965 р. у кінотеатрі «Україна» (м. Київ) під час прем'єрного показу художнього фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків». Першим виступив С. Параджанов: говорив про фільм, його очі горіли – очі переможця. Зал був переповнений. Він передав мікрофон І. Дзюбі, який раптом оголосив, що в Україні почалися масові арешти молоді інтелігенції у Києві, Одесі, Феодосії, Львові, Івано-Франківську, Тернополі, Луцьку. Серед репресованих – діячі української культури, студенти, робітники, а саме: І. Світличний, М. Горинь, М. Озерний, Я. Гаврич, Б. Горинь, М. Осадчий, О. Мартиненко та ін. (метою репресій було завдати удару по інакомисленню). Зала завмерла, а далі спалахнула хвилююча обурення. Кричали, свистіли, ревла пожежна сирена, гасло й спалахувало світло. І серед цього гармидеру прозвучав сильний голос В. Чорновола: «Хто проти диктатури – устаньте!», його підтримав В. Стус. Люди вставали, інші їх шарпали, били, навіть, по головах. Після показу фільму розпочалися нові крики обурення. В усі часи їх мало – тих, хто виступає проти диктатури

[9, 189–199]. І ще довго люди не розходилися після показу фільму. Це ж на всю Україну прозвучало оголошення! [2, с.42].

Це був перший публічний виступ правозахисників, який визначають як мітинг протесту щодо переслідувань радянською владою української інтелігенції.

А з кінця серпня 1965 р. починається нова політична компанія – компанія погрому молоді української інтелігенції. Нова команда Брежнєва усвідомлювала небезпеку національних рухів, тому почала діяти.

Чорновола звільнили з газети «Молода гвардія», а згодом, він був притягнутий до кримінальної відповідальності. Його засудили до трьох місяців примусових робіт за місцем роботи з відрахуванням 20% заробітку на користь держави.

В квітні 1967 р. ним завершується впорядкування збірника «Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»)», який іде в самвидав, а пізніше друкується в Парижі [2, с.45].

Чорновіл не побоявся заступитися за своїх однодумців-товаришів і пише листа до Генерального секретаря КПРС Л.І. Брежнєва: «Уважаемый Леонид Ильич! Обращаюсь к Вам по вопросу, не терпящему отлагательства и надеюсь на Ваше личное участие и помощь. С августа 1965 года по сентябрь 1966 года на Украине была арестована и осуждена к разным срокам заключения в лагерях строгого режима большая группа украинской интеллигенции по обвинению в антисоветской националистической агитации и пропаганде. Суды были закрытыми.

Достоинством общественности стали такие кричащие факты нарушений социалистической законности, что поневоле у многих возникает сравнение с ежовско-бериевской «законностью»... Убедительно прошу Вас лично просмотреть собранные мною материалы, не пересылая их на Украину.

Искренне надеюсь на Вашу помощь. С уважением Вячеслав Черновол» [2, с.244].

Відомий український редактор Леонід Капелюшний, сценарист, згадуючи свою першу зустріч з Чорноволом на студентському диспуті 12 квітня 1967 року, охарактеризував його як молодого журналіста, у запальному виступі який говорив про бідність, про невеликі пенсії, про безправ'я колгоспників, про школи, в яких практично не має учителів, про села, в яких не має лікарів та багато іншого [10].

У 1970 р. у Львові почали видавати журнал «Український вісник», в якому друкувалися заборонені твори, наводилася хроніка репресій, надавалася інформація про суспільно-політичне життя країни. В'ячеслав Чорновіл був призначений головним редактором. «Український вісник» став основним інформатором про події в Україні, так і за кордоном. Його примірники вдавалося передавати за кордон. Найближчий соратник Чорновола Ярослав Кендзьор, який допомагав йому у видавництві цього журналу згадує, що «Український вісник» був журналом і літературно-політичним, і аналітичним. Не тільки надавалася інформація про арешти та переслідування, також друкували твори (поезія, і художні твори), які зуміли передати із таборів [11].

За друкування й розповсюдження «Українського вісника» Чорновіл був визнаний винним та позбавлений

волі на 6 років з відбуванням у виправно-трудоцій колонії суворого режиму та засланням на 3 роки. Під час допитів кепкував, насміхався над слідчими.

В'ячеслав Чорновіл весь час боровся. Він у таборі організовував навколо себе в'язнів, боровся за статус політв'язня, за що неодноразово побував у штрафних ізоляторах, оголошував голодування, що було єдиним способом протесту.

М. Хейфец, єврейський письменник, який був разом у таборі, називав його «Зеківський генерал». Він відзначав, що у Чорновола є прекрасна риса лідера – відсутність порожньої зарозумілості, гонористості. Він (Чорновол) командує, щось вимагає, але ніколи не вважав себе за головного. Він був звичайною, енергійною людиною. Багато знав і дуже любив літературну справу, що була його стихією, при можливості брався за ручку і писав. В особистих стосунках лишався простим хлопцем, і одночасно користувався великим авторитетом [5, с. 249].

1985 року В'ячеслав Чорновіл повернувся із заслання і відразу почав відновлювати Українську Гельсінську Спілку (УГС). Одночасно він намагався відновити видання «Українського вісника», який почав виходити у 1987 р.

Чорновіл намагається створити Українську Гельсінську спілку по принципу політичної партії. Декларацію основних ідей УГС можна охарактеризувати як програму політичної партії, основні положення якої направлені на формування Української держави.

Перший з'їзд Народного Руху відбувся у вересні 1989 року. Основними програмними положеннями цієї організації: проголошення незалежної України, відродження її національної свідомості та історії. У 1992 році Чорновіл наполягає на переформуванні Руху у політичну партію зі своєю програмою та чіткою організацією.

«Народний Рух» спочатку був громадською організацією. В'ячеслав Чорновіл дорожив цим політичним надбанням. Тому він пропонував переформатувати «Рух» в політичну партію, щоб в майбутньому вона могла брати активну участь у виборах, висувати своїх кандидатів та приймати участь у розбудові шляхів розвитку держави. Не всі члени керівництва «Руху» підтримували його. М. Горинь, І. Драч пропонували, щоб «Рух» так і залишався на своїх позиціях, а Чорновіл наполягав, що він має перейти в площину політичної партії, яка зможе прийти до влади, мати свої місця у Парламенті [11].

Відомий український історик С. Кульчицький вважає, що сучасна Україна сформувалася за діяльної участі НРУ. Рух дав істотний повштовх формуванню незалежної України як національної держави [6, с.8].

4 березня 1990 року відбулися вибори до Верховної Ради УРСР. Демократичний блок отримав 111 місць. В. Чорновіл був обраний народним депутатом, очолив Львівську обласну раду. Він втілював в собі приклад чудового, прекрасного організатора та державного діяча. Гнучкість його політики полягає в тому, що він (Чорновіл) був готовий йти на компроміс та знаходити спільну мову навіть зі своїми опонентами.

Коли стався путч у Москві, Чорновіл перебував у відрядженні в Запоріжжі. Він негайно повертається і вимагає скликати позачергову сесію Верховної Ради

УРСР щодо державного перевороту в Москві 19 серпня 1991 р. 23 серпня 1991 р. голова львівської обласної ради В. Чорновіл видає розпорядження про припинення діяльності компартії на території області [7].

У Верховній Раді була створена потужна опозиція – Народна рада, у складі якої було багато представників Народного Руху, серед яких вирізнявся Чорновіл, який хотів бачити Україну тільки демократичною державою, і вважав, що вона має бути ще й європейською державою.

24 серпня 1991 року після прийняття Акту проголошення незалежності України, за який проголосувало 346 депутатів, В. Чорновіл був серед тих депутатів, які внесли великий синьо-жовтий прапор у сесійну залу Верховної Ради України.

Важливою подією в житті В. Чорновола стали перші президентські вибори 1 грудня 1991 року. Його було висунуто кандидатом від «Народного Руху України». За результатами виборів Чорновіл отримав друге місце після Л. Кравчука, хоча міг і перемогти (25% громадян України віддали свої голоси за його кандидатуру).

Під час виборчої кампанії про Чорновола розповсюджували різні чутки, мовляв, не буде платити пенсії та заробітні плати тим, хто працював на радянську владу. Та незважаючи на це, він завжди збирав повні зали людей, як під час виборів, так і після. Зустрічі тривали довго, люди задавали багато запитань, які їх хвилювали. Він володів даром обгрунтувати свої відповіді так, що весь зал був на його стороні. І його відповіді йшли від душі, від власних переконань [12].

Під час передвиборчої агітації Чорноволу надали ефір на телебаченні. І годину часу він використав як досвічений журналіст, охоривши всі проблеми політичного, економічного, соціального життя.

Це була велика, і одночасно, проста людина. Він не вимагав для себе ніяких привілеїв, ходив в одному і тому ж сірому плащі. У Києві знімав квартиру. Він був надзвичайно комунікабельний в спілкуванні, сповідуючи ідею створення української політичної нації. Особливе враження залишилося у людей, що проводили В'ячеслава Максимовича в останню путь. На шляху перед домовиною розкидали квіти. Тисячі автобусів, понад 100 тисяч людей, які особисто не знали Чорновола, плакали, бо його смерть стала горем нації [13].

Висновок. В'ячеслав Чорновіл свій життєвий шлях пройшов як справжній патріот українського народу, відданий українським традиціям і культурним надбанням. В пам'яті українців він залишиться як велика людина, яка внесла великий внесок у становлення української держави. Залишив велику спадщину зі своїх політичних поглядів, ідей, які необхідно осмислити.

Література

1. Овсієнко В. *Світло людей: мемуари та публіцистика*. У 2 кн. Кн. 2 2-е вид. доп. Харків: Харківська правозахисна група. Київ: Права людини. 2007. 352 с.
2. В. Чорновіл *Твори в 10 томах*. Т.2. Київ: «Смолоскип». 2003. 906 с.
3. Т. Касьянов *Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років*. Київ: Либідь. 1995. 224 с.
4. В. Кітанич *УГС Тіри перші літери українського пробудження // Україна молода*. 1998. 7 липня. С.3.
5. Хейфец М. *В'ячеслав Чорновіл – зеківський генерал // Поле відчаю і надії. Альманах*. Київ. 1994.

6. С.В. Кульчицкий Народження Народного руху України / Український історичний журнал – 2010. – № 1. – С.8-22.
7. Деревінський В.Ф. Діяльність В. Чорновола під час спроби державного перевороту у серпні 1991 року. // Інтелігенція і влада. Серія: Історія, 2015. Вип.32.С.394-400.
8. Владимир Кулеба Перечитывая Черновола Украинская правда. 2010. 28 декабря [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/rus/authors/461e1eb6bcd7c/>
9. Жулинський М. люди, що виривалися із обмежень звичності. Українська інтелігенція періоду «хрущовської відлиги»: репресії // Літературна Україна. 1996. 26 вересня. С.5-6.
10. Леонід Капелюшний, Все життя боровся за Україну: Спогади про В'ячеслава Чорновола [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.volynnews.com/news/all/chornovil/#share42>
11. Кендзор Я. В'ячеслав Чорновіл: – епоха боротьби за українську Державу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chesno.org/t/29/chornovil.html>
12. Українська радянська інтелігенція боялась Чорновола. Спогади. <https://texty.org.ua/>
13. Анна Довгошей В'ячеслав Чорновіл: спогади про лідера нації // День. 2012. – <http://incognita.day.kyiv.ua/>
3. H. Kasianov Nezghodni: ukrainska intelihentsiia v rusi oporu 1960-80-ki rokiv. Kyiv: Lybid. 1995. 224 s.
4. V. Kipiani UHS Try pershi litery ukrainskoho probudzhennia // Ukraina moloda. 1998. 7 lipnia. S.3.
5. Kheifets M. Viacheslav Chornovil – zekivskyi heneral // Pole vidchaiti i nadii. Almanakh. Kyiv. 1994.
6. S.V. Kulchytskyi Narodzhennia Narodnoho rukhu Ukrainy // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – 2010. – № 1. – С. 8-22.
7. Derevynskyi V.F. Diialnist V. Chornovola pid chas sprobly derzhavnoho perevorotu u serpni 1991 roku. //Intelihentsiia i vlada. Serii: Istoriia, 2015. Vyp.32.S.394-400.
8. Vladymyr Kuleba Perechytuvaiia Chernovola Ukrainaskaia pravda. 2010. 28 dekabria [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.pravda.com.ua/rus/authors/461e1eb6bcd7c/>
9. Zhulynskiy M. lyudy, shcho vryvalysia iz обмеzhen zvychnosti. Ukrainaska intelihentsiia periodu «khrushchovskoi vidlyhy»: represii //Literaturna Ukraina. 1996. 26 veresnia. S.5-6.
10. Leonid Kapeliushnyi, Vse zhyttia borovsia za Ukrainu: Spohady pro Viacheslava Chornovola [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.volynnews.com/news/all/chornovil/#share42>
11. Kendzor Ya. Viacheslav Chornovil: – epokha borotby za ukrainsku Derzhavu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.chesno.org/t/29/chornovil.html>
12. Ukrainaska radianska intelihentsiia boialas Chornovola. Spohady. <https://texty.org.ua/>
13. Anna Dovhoshei Viacheslav Chornovil: spohady pro lidera natsii // Den. 2012. – <http://incognita.day.kyiv.ua/>

References

Bohatchuk S.S.,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Philosophy, Vinnytsia National Agrarian University, ORCID: 0000-0003-0684-6106, svetabogatchuk@uktr.net

Ukraine, Vinnytsia

CHORNOVIL. THE GREAT LEADER OF THE GREAT NATION

The article is devoted to the activity of Vyacheslav Chornovil as a leader of the Ukrainian national and human rights movement of the 60's – early 90's of the XX century. It is noted that Vyacheslav Chornovil focused his efforts, a talent solely on the ideological struggle against the Soviet regime. It is determined that he initiated the forms of protest known to us as sixties and dissident, and also participated in the creation of the Ukrainian Helsinki Union. The analysis is based on the period of the 1960s – early 1990s, when V. Chornovil became actively involved in the political struggle for Ukraine's independence and its national revival.

Key words: Chornobyl, dissident, human rights movement, People's Movement, independence.

